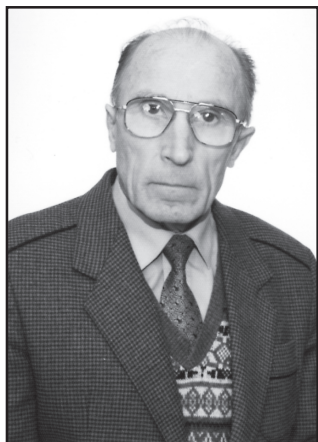

Panemunio Šturmas

**Prof. habil. dr.
Danielius Gužas**

Praėjusių metų gruodžio 12 d. sukako šešiasdešimt metų nuo pergalingo Panemunio šturmo.

Panemunis yra Rokiškio rajone, šalia Pandėlio ant Nemunėlio kranto. Pirmosios Lietuvos respublikos laikais Panemunis buvo valsčius, kuriame gimė

ir užaugo daug žymių Lietuvai žmonių. Vienas jų - Vladas Mironas - Nepriklausomybės akto signataras, buvęs ministras pirmininkas. Čia yra grakšti raudonų plytų bažnyčia, pastatyta 1936 m., kitoje Nemunėlio kranto pusėje - 19 a. dvaro rūmai ir į pietus nuo jų - pilies kalnas. Jo šlaite nenuilstamai teka skaidraus vandens šaltinėlis, kurio vanduo kas metai šventinamas. Panemunis turėjo ir seną spirito gamyklą, kurioje spaudos draudimo metais veikė slaptoji mokykla. Yra dar malūnas ir šalia jo - šilelio durpynas, į kurio duobes su vandeniu buvo metamos išniekintos nukankintų partizanų aukos.

Panemunio šiaurinėje pusėje, miškingose apylinkėse buvo įsikūrę partizanų būriai. Jiems vadovavo mokytojas Kazimieras Kalpokas iš Čedasų miestelio. Partizaninis judėjimas prasidėjo vokiečių kariuomenės daliniams besitraukiant į vakarus. Tuo metu jau buvo sudaryti kovos būriai, priimtas veiksmų planas. Vienas iš svarbiausių uždavinių buvo sukaupti ginklų ir šovinių būsimoms kovoms su raudonuoju okupantu. Šioje akcijoje teko dalyvauti ir šių eilučių autoriui. Čedasų apylinkėse vyko aršūs mūšiai tarp kariaujančių šalių. Vokiečių kariškiai buvo įsitvirtinę Čedasų miestelio aukštumose, iš kur, kaip ant delno, buvo matomas kovos laukas. Aršios kovos metu šioje lygumoje buvo nukauta daug raudonosios armijos kareivių. Pasitraukus vokiečių armijai iš Čedasų, rusų puolimas išibėgėjo, skubėdami paskui besitraukiančią vokiečių kariuomenę, paliko viską, kas buvo apkasuose ir kovos lauke. Po kelėtos dienų buvo gauta žinia, kad iš ten būtina surinkti visą likusią ginkluotę. Su broliu Baliu nuvykom į Čedasų apylinkes ir dienos metu rinkom ginklus. Radom keletą automatų, automatinių šautuvų, šovinių ir granatų. Paskatinti partizanų vado K. Kalpoko, viską paslėpėme netoli Čedasų iš anksto paruoštame ginklų sandėlyje-bunkeryje.

1944 metų rugsėjo mėnesio pabaigoje jau veikė apie 10 organizuotų būrių. Iš partizanų "Vyžūno" būrio, kuriam vadovavo Danielius Karaliūnas, buvo pasiųstas Juozas Ruželė iš Šniukiškių kaimo pas sribus. J. Ruželė nuvyko į Panemunės sribų būstinę ir pasisakė, kad jis atsižada partizaninės kovos ir nori bendradarbiauti su liaudies gynėjais. Surinkęs reikiamą informaciją, važiuojant per mišką, J. Ruželė su automatu pabėgo ir grįžo pas partizanus. Tokiu būdu buvo rengiamasi šturmuoti Panemunio miestelį.

Lapkričio mėn. diena buvo saulėta ir partizanų būrys, kuriame buvo mano brolis Balys, dienos metu, per-

ėję per Nemunėlio tiltelį, susirinko mūsų namuose. Jie turėjo daug ginkluotės, kurią ruošė kovai, t. y. valė vamzdžius, tikrino jų veikimą. Sribai pas mus galėjo patekti tik Nemunėlio kraštu iš Naujikų pusės. Čia partizanai paskyrė mane budėti. Kraštinės sodybos daržinėje įsitaisiau žvalgybos vietą ir su žiūronais stebėjau kelią ir Nemunėlio vagą. Taip išbuvau iki vakaro, kol partizanų būrys išvyko iš mūsų namų. Šturmo išvakarėse prieš Panemunio puolimą gavau pranešimą, kad būčiau Naujikuose pas Petrą Šapranauską, kuris perdavė partizanų nurodymą, kad privalau stebėti kelią iš Pandėlio į Panemunio miestelį. Gavau instrukciją kaip elgtis. Pavojaus signalui perduoti gavau pistoletą raketos paleidimui. Šturmas įvyko nakties metu, kada visi jau buvo sumigę. Kitoje Panemunio pusėje buvo matyti paleista raketa. Pamaniau, kad tai šturmo pradžia, bet vėliau sužinojau, kad tarp partizanų buvęs nepatikimas, o gal ir išdavikas, kuris neva netyčia iššovęs raketą. Keletas sribų pagal pasakojimus suspėjo pabėgti iš Panemunio.

Šturme dalyvavo ir Pandėlio apylinkių partizanai. Buvo apie 300 šturmo dalyvių partizanų. Apsuptos iš visų pusių NKVD, milicijos ir sribų grupės gynėsi, bet jų pasipriešinimas buvo palaužtas. Per šią operaciją žuvo vienas partizanas Alfonsas Putka. NKVD struktūrų darbuotojai paimti į nelaisvę buvo tardomi. Dvylika aršiausių sribų ir NKVD atstovų buvo sušaudyti, kiti, atgailaujantys buvo paleisti. Sribų paėmimo į nelaisvę dalyvavo vyr. pusk. Boleslovas-Antanas (Bolius) Gužas, nes sribus asmeniškai pažinojo. Atsitraukdami partizanai išsivežė NKVD dokumentus, veiksmų Panemunio valsčiuje planus, maisto ir kitokių prekių.

Partizanai sunaikino visus dokumentus, sudegino prievoles suvežtą šieną ir neskubėdami pasitraukė. Apie šį partizanų žygį rašė bolševikai savo dokumentuose ("Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą", Vilnius, 1962, V rinkinys, 197-198 psl.).

Sribai, remiami okupantų kariuomenės, keršijo ir medžiojo partizanus. Apie šimtą Panemunio valsčiuje gimusių partizanų žuvo. Jų tėvai ir giminės buvo kalinami, kankinami, šaudomi, o likę gyvi išvežti į Sibirą. Dauguma negrižo. Daug ko nežinojome mes ne tik apie partizanų likimą, bet ir apie likimą jų tėvų, brolių, seserų. Visi šie žmonės vienokiu ar kitokiu būdu buvo persekiojami, tremiami, kalinami ir šaudomi.

Likę gyvi žuvusių partizanų giminės bei pažįstami nusprendė pastatyti Panemunyje paminklą partizanams atminti. Paminklo vieta parinkta prie kelio, kuris veda į Čedasus - Konstantinavą, už malūno, greta durpyno. Kodėl šalia durpyno? Į durpyno duobes buvo metami nužudyti partizanai. Atvykę į malūną ar lėtpjūvę žmonės, pasidairę po durpyną, matydavo įmestų į duobes partizanų kūnų dalis bei drabužius. Kiek jų čia yra, niekas tiksliai pasakyti negali. Daug partizanų užkasta miškuose, sumesta į šulinius ar duobes.

Paminklo statyba užtruko gana ilgai, tačiau gerų žmonių pastangomis 2003 m. paminklas buvo užbaigtas ir rugpjūčio 16 d. atidengtas. Panemuniečiai ir iš šio krašto kilę žmonės prisimins pergalingą 1944 metų partizanų kovą, užimant Panemunio miestelį ir sribų lizdo likvidavimą.